

התנועה הרפורמית | המרכז לדת ומדינה
מסורת של שוויון, פלורליזם וצדק חברתי

יחסי דת ומדינה בישראל

עקרונות יסוד ומצע
למציאות ישראלית חדשה

המרכז הרפורמי לדת ומדינה הוא הזרוע המשפטית, הציבורית והחברתית של התנועה ליהדות מתקדמת בישראל. המרכז נוסד בשנת 1987, במטרה לקדם חופש דת ומצפון בישראל ולפעול למען פלורליזם, סובלנות, הגנה על זכויות האדם וצדק חברתי. בפעולתו חותר המרכז להגשמת חזונה של מגילת העצמאות:

”מדינת ישראל תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל. תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת גזע ומין. תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות.”

המרכז פועל רבות לקידום השוויון בין כל זרמי היהדות בישראל, למניעת אפליה על רק השתייכות דתית ולקידום ערכי המנהל התקין והשקיפות. בשנות קיומו פעל המרכז בזירה המשפטית ובזירה הציבורית לחשיפת הליקויים במערך שירותי הדת, להבטחת ייצוג הולם לכל הזרמים והקהילות ולחלוקה שוויונית ותקינה של משאבי ציבור.

ביום השנה ה-107 לפטירתו של חוזה המדינה, אשר הלך לעולמו ביום כ' תמוז תרע"ד, מפרסמת התנועה הרפורמית, באמצעות המרכז לדת ומדינה, מצע עקרונות לארגון המחודש של יחסי הדת והמדינה בישראל. מצע זה מבקש לממש את חזונו של חוזה המדינה בנימין זאב הרצל ולהבטיח את תפקידן של הקהילות הדתיות ומנהיגיהן בחברה. דווקא הפרדתם של הממסדים הדתיים מרשויות השלטון, קידום של חופש הדת והחופש מדת, וביסוסם של יחסי הדת בישראל על התארגנות עצמית והתנדבותית של הקהילות תוביל לפריחה דתית בחברה.

בחזונו, הכיר הרצל בחשיבותן של הקהילות הדתיות וההנהגה העומדת בראשן, ואף ראה בחיים הדתיים והקהילתיים מרכיב חשוב ומכונן בזהות הלאומית של העם היהודי. בחיבור החלוצי "מדינת היהודים - ניסיון לפתרון מדיני של שאלת היהודים" התייחס הרצל לתפקידם של הרבנים בהתנעת הרעיון הציוני: "האגודה המקומית תתלכד מסביב לרב. כמספר הרבנים כן מספר האגודות המקומיות. הרבנים גם יהיו הראשונים שיבינו אותנו, הראשונים שיגלו התלהבות לענייננו ומעל הבימה ילהיבו את האחרים... ישראל יתפלל בעדנו, ובעד עצמו".

יחד עם זאת, באותה מידה של בהירות וחדות, עמד חוזה המדינה על הסכנה הגדולה הטמונה בשילובם של הממסדים הדתיים ברשויותיה של המדינה וראה בשילוב זה מסד להקמתה של תיאוקרטיה: "ובכן, האם תהיה לנו לבסוף תיאוקרטיה? לא! האמונה אכן מלכדת אותנו, ואילו המדע עושה אותנו חופשיים. על-כן לא ניתן כלל למגמות התיאוקרטיות של אנשי-הדת שלנו להרים ראש. אנו נדע להחזיקם בבת-הכנסת שלהם, כשם שנחזיק את צבא-הקבע שלנו בתחנות צבאיים. הצבא והכהונה יכובדו מאוד, כדרוש וכראוי לתפקידיהם הנכבדים. אבל אל להם להתערב בענייני המדינה - עם כל הערכתה כלפיהם - פן יביאו עליה קשיים מבית ומחוץ".

מאה וחמש עשרה שנים חלפו מאז פרסומו של הספר "מדינת היהודים" ומדינת ישראל מצויה בעיצומו של העשור השביעי לעצמאותה. מרכיבים רבים בחזונו של הרצל הפכו למציאות החיים הישראלית; אחרים נותרו, לטוב ולרע, בין דפי הספר. אולם מכל נדבכי חזונו של הרצל, עניין הפרדתה של הדת מאורחות המשפט ומסדרונות השלטון רחוק ממימוש ויישום. בהיפוך גמור לחזונו, הממסד הדתי בישראל ארוג ומשולב במסדרונות השלטון. מוציא ומביא במסדרונותיו, נהנה מסמכויותיו וממשאביו, וכופה עצמו על אזרחי המדינה. אותו הפער בולט אף בעניין השפעתם של הרבנים ומנהיגי הקהילות הדתיות. חלקים נרחבים בציבור הישראלי חשים תחושת ניכור הולכת וגוברת מן היהדות ומסורותיה ורבים תולים זאת בדפוסי ההתנהגות של הממסדים הדתיים ואופן מעורבותם במנגנוני השלטון. מחקרי דעת קהל חוזרים ונשנים מלמדים כי הציבור בישראל מייחס רמה גבוהה של השחתת מידות לממסדים הדתיים בישראל. נתוני הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משנת 2009 מורים כי רוב משמעותי מקרב הציבור במדינת ישראל בכלל והציבור היהודי בפרט תומך בסיום המונופול של הממסדים הדתיים בתחום הנישואין והגירושין ובהנהגת נישואים אזרחיים. בניגוד למקובל לחשוב, נתוני הסקר מעידים כי רוב מכריע מאזרחי ישראל תומכים בהפרדתה של הדת מן המדינה. בקרב הציבור היהודי בישראל רוב זה אף מובהק יותר.

במציאות החיים הפוליטית בישראל, דומה כי חזונו של הרצל בתחום יחסי דת ומדינה ומצע העקרונות שמפרסמת התנועה הרפורמית רחוקים מאד ממימוש. אמנם, ניצנים ראשונים של תמיכה במצע זה החלו להופיע באחרונה אף במחנה הישראלי האורתודוכסי, אולם אחיזתם של הממסדים הדתיים במוסרות השלטון עודנה איתנה. יחד עם זאת, לא בכדי, בחרנו להקדים למצע העקרונות מבט אל עבר חזונו של הרצל. רובו המכריע של הציבור הישראלי חפץ בשינוי של המצב הנוכחי בתחום יחסי דת ומדינה; ובמקום בו קיים הרצון, כך לימד חוזה המדינה - אין זו אגדה.

נודה לצוותי העבודה של המרכז הרפורמי לדת ומדינה, אשר עמלו על ניסוח מצע העקרונות, לחברי מוסדות התנועה ליהדות מתקדמת וחברי מועצת הרבנים המתקדמים שהעירו הערותיהם, ולכל השותפים והתורמים לעבודתו הציבורית והמשפטית של המרכז בשמה של היהדות הרפורמית במדינת ישראל.

בברכה,

עו"ד הרב גלעד קריב
מנכ"ל התנועה ליהדות מתקדמת בישראל

ענת הופמן
ראש המרכז הרפורמי לדת ומדינה

תמוז, תשע"א

תודתנו לתומכינו המאפשרים את עבודתנו המשפטית והציבורית:

קרן פורד

הקרן החדשה לישראל

קרן ריצ'רד ורודה גולדמן

קרן קת'רין איימס

קרן מיוראל ופיליפ ברמן

סטנלי גולד

קרן משפחת כהן

ג'ון ונולין כהן

קרן אדר

שישים שנים לאחר הקמת המדינה, מתחבטת החברה הישראלית במגוון רחב של שאלות מכריעות הנוגעות לדמותה וזהותה. חלק ניכר משאלות אלו קשור לסוגיית יחסי הדת והמדינה וההסדרים המשפטיים השונים, אשר זכו עם קום המדינה לכינוי "הסטאטוס קוו". בראשיתו של העשור השביעי לקיומה של המדינה, דומה כי מעטות בלבד הן הסוגיות בהן קיים פער כה גדול בין מציאות החיים הישראלית לבין החזון המפורט במגילת העצמאות, ולפיו:

"מדינת ישראל ... תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין, תבטיח חופש דת, חצפון, לשון, חינוך ותרבות, תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות".

לאורך כל שנות פעילותה בישראל חותרת התנועה ליהדות מתקדמת לשינוי המציאות הנוכחית בתחום יחסי הדת והמדינה. בבסיס מאמצנו להשגתו של שינוי זה ניצבת התנגדותה של היהדות המתקדמת לפגיעה החמורה בזכויות האדם, בדגש על חופש הדת והמצפון, הנגרמת כתוצאה מן ההסדרים הנוכחיים. בנוסף, לשיטתה של היהדות המתקדמת, תחושת ההסתייגות ממעשיו של הממסד הרבני האורתודוכסי וממחדליו מהווה גורם עיקרי להתרחקותם של קהלים ישראליים נרחבים מן היהדות ומסורותיה ומביאה לתחושת ניכור הולכת וגוברת של ישראלים רבים ממורשתם.

לתפיסתה של התנועה ליהדות מתקדמת בישראל, עיצוב אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ראוי שיעשה בשדותיה של הפעולה החינוכית, התרבותית והקהילתית ולא באמצעות שימוש נרחב וגורף במעשה החקיקה, כפי שנעשה מאז קום המדינה ועד לימינו. על מדינת ישראל להכיר במגוון הזרמים, האמונות ואורחות החיים ביהדות זמננו בצד מימוש חובתה להבטחת שוויון זכויות מלא ותחושת שותפות ושייכות לכל אזרחיה של המדינה, יהודים ולא יהודים, ללא הבדל דת, גזע ומוצא.

לנוכח כל זאת, חותרת היהדות המתקדמת להנהגת הפרדה בין הממסדים הדתיים ורשויות השלטון בישראל, אשר במסגרתה לא תזוהינה רשויות המדינה עם זרם דתי מסוים ולא תענקנה למוסדותיו עדיפות, מעמד או סמכויות ייחודיות מכל סוג שהוא. הממסדים הדתיים השונים יאוגדו ויפעלו על בסיס רצונם החופשי של חבריהם והנהנים משירותיהם ועל יסוד החלטתם להתאגד יחדיו לטובת הפעלתם של ממסדים אלו. במסגרת הפרדה ממסדית זו תוסיף מדינת ישראל לתמוך בפעולתן של העדות, הזרמים והקהילות הדתיים ולסייע להם, כפי שהיא עושה ביחס למגוון רחב של שירותי קהילה, חינוך ותרבות, אולם תמכה זו תעשה על בסיס שוויוני וענייני ומבלי שיהיה בדבר כדי להעניק מעמד שלטוני לזרם דתי או למוסד דתי כל שהם.

הנהגתה של הפרדה בין מוסדות הדת ובין רשויות המדינה תבטא איזון ראוי בין אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית לבין ערכי היסוד הדמוקרטיים של מדינת ישראל ומחויבותה להגן ולטפח את חופש הדת והמצפון של אזרחיה. מחד גיסא, זיקתה הברורה של מדינת ישראל לעם היהודי ולמורשתו תשמר היטב ותבוא לידי ביטוי בקשריה של המדינה עם קהילות התפוצות, בזכות השבות הניתנת לכל בן לעם היהודי, במעמדה של השפה העברית, בסמלי המדינה, בתכני פעולתה של מערכת החינוך הממלכתית במגזר היהודי, בקביעתם של ימי המנוחה והמועד הרשמיים ובתחומים רבים נוספים; אולם, מאידך גיסא, המדינה תמנע מהענקת סמכויות שלטוניות ישירות לממסדים דתיים וממתן עדיפות לזרמים דתיים מסוימים, באופן המצמצם ומכרסם את חופש הדת והמצפון של אזרחיה ותושביה.

במסמך זה תובאנה הצעות המרכז הרפורמי לדת ומדינה של התנועה ליהדות מתקדמת בישראל ליישום עקרון הפרדה הממסדית בתחומים העיקריים הקשורים בשאלת יחסי הדת והמדינה. מטבע אופיו של המסמך, תוצגנה הצעות אלו באופן תמציתי, תוך עמידה על עקרי הדברים בלבד. מתכונת זו מאפשרת תמונה כוללת של יחסי הדת והמדינה בישראל בעידן בו ייושם עקרון הפרדה הממסדית. מובן כי כל אחד מן הנושאים הנסקרים במסמך זה ראוי לליבון, להרחבה ולפירוט.

הנושאים הנסקרים במסמך זה הינם:

- א. חופש הדת והמצפון בישראל
- ב. הנהגת הפרדה ממסדית בין דת ומדינה
- ג. הספקת שירותי הדת
- ד. בתי הדין הדתיים
- ה. חופש הנישואין והזכות לחיי משפחה
- ו. גיור ושבות
- ז. יום השבת וימי מנוחה הרשמיים
- ח. הזכות לקבורה מצפונית
- ט. שירות בצה"ל ושירות אזרחי
- י. מוסדות חינוך
- יא. תמיכת המדינה במוסדות תורניים
- יב. המקומות הקדושים
- יג. כשרות
- יד. העדות הדתיות הלא יהודיות

במצב העניינים הציבורי והפוליטי הנוכחי במדינת ישראל, נראה כי מועטים הסיכויים למימוש מהיר של עקרון ההפרדה הממסדית בין הדת והמדינה על כל היבטיו. יחד עם זאת עקרון זה ראוי לעמוד ברקע המאמץ הציבורי והפוליטי המתמשך לקידום חופש הדת והמצפון בישראל, תוך חתירה ליישום ההדרגתי. מן הראוי לציין כי ניצנים ראשונים וחשובים של עקרון זה מצויים כיום בשיח האקדמי, המשפטי, הפוליטי והציבורי, כולל בחוגים אורתודוקסים מתונים, ויש לקוות להתעצמותם. דוגמה אחת חלוצית לניצנים אלו היא פסיקת בית המשפט העליון בעניין ההכרה בגיורים לא אורתודוקסיים בה נקבעו מפי הנשיא ברק הדברים הבאים:

"היהודים בישראל אינם נתפסים כעדה דתית אחת... תפיסתם של היהודים כ'עדה דתית' בדבר המלך במועצה על ארץ-ישראל היא גישה מנדטורית-קולוניאלית. אין לה מקום במדינת ישראל. ישראל אינה מדינתה של 'עדה יהודית'. ישראל היא מדינתו של העם היהודי והיא הביטוי של 'זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו' (הכרזת העצמאות). ביהדות ישנם זרמים שונים הפועלים בישראל ומחוצה לה. כל זרם פועל על פי השקפותיו שלו. לכל יהודי ויהודי בישראל - כמו גם לכל אדם ואדם שאינו יהודי - חופש דת מצפון והתארגנות. תפיסות היסוד שלנו מעניקות לכל פרט ופרט את החירות להחליט באשר להשתייכותו לזרם זה או אחר".

בג"ץ 5070/95, פ"ד נו(2) 721

א. חופש הדת והמצפון במדינת ישראל

1. מדינת ישראל תכבד את חופש הדת, החופש מדת וחופש המצפון של כל אזרחיה ותושביה, בצד יתר זכויות האדם והאזרח, ותעגן חירויות אלו בחקיקת היסוד החוקתית הקיימת ובחוקה העתידית.
2. זיקתה של מדינת ישראל לעם היהודי ומורשתו תבוא לידי ביטוי בקשריה של המדינה עם יהדות התפוצות, בזכות השבות הניתנת לכל בן לעם היהודי, במעמדה של השפה העברית, בסמלי המדינה, בתכני פעולתה של מערכת החינוך הממלכתית במגזר היהודי, בקביעתם של ימי המנוחה והמועד הרשמיים ועוד. יחד עם זאת, זיקה איתנה זו לא תפגע בחירויות הדת והמצפון של אזרחי המדינה ותושביה ובחירויותיהם האחרות ולא תגרום לאפליה בין אזרחים ותושבים על רקע השתייכותם הדתית והלאומית או על רקע אורח חייהם הדתי.
3. רשויות המדינה תמנענה מכל מעשה חקיקה ופעולה שלטונית שתכליתן - חיוב אדם או ציבור בשמירת אורח חיים דתי או ביצוע מעשה פולחני כל שהוא

ב. הפרדה ממסדית בין דת ומדינה

1. במדינת ישראל תונהג **הפרדה ממסדית בין דת ומדינה**. רשויות המדינה לא תזוהינה עם זרם דתי מסוים ולא תענקנה למוסדותיו עדיפות, סמכויות או מעמד ייחודיים מכל סוג שהוא. רשויות המדינה לא תפלנה בין קהילות, תנועות וזרמים דתיים.
2. הקהילות הדתיות השונות בישראל, החפצות בכך, תתאגדנה בהסתדרויות/ארגוני גג אשר פעולתם תוסדר בחוק. הסתדרויות/ארגוני גג אלו יתמכו על ידי המדינה בהתאם לקריטריונים שוויוניים וענייניים ויחויבו בהתאם, בשקיפות ובביקורת ציבורית.
3. תמיכת המדינה בפעולתם של מוסדות דת, ארגוני גג קהילתיים ותנועות דתיות תעשה מתוך מטרה לעודד ולקדם פלורליזם תרבותי ודתי.
4. מעמדה הממלכתי של הרבנות הראשית יבוטל והיא תאוגד כהסתדרות דתית על בסיס התאגדות וולונטרית של קהילות ומוסדות, המעוניינים בקבלת מרותה ההלכתית. המדינה תוסיף לתמוך בפעולתה של הרבנות הראשית במקביל לתמיכתה בארגוני גג אחרים של קהילות ומוסדות דתיים.

ג. הספקת שירותי דת

1. מערך המועצות הדתיות יבוטל. עיקר שירותי הדת יינתנו על ידי ההסתדרויות הדתיות השונות. תמיכת המדינה בשירותי הדת הניתנים על ידי ההסתדרויות הדתיות השונות תעשה בהתאם למספר המשתמשים בשירותים אלו ועל בסיס קריטריונים ענייניים ושוויוניים.
2. הרשויות המקומיות תקמנה מחלקות לתיאום שירותי הדת שמטרתן תהיה לתאם בין ההסתדרויות הדתיות השונות לבין הרשות המקומית בתחומים השונים הרלוונטיים לפעולת הרשות ולהספקת שירותי דת (מתיחת קווי עירוב, הקצאת קרקעות לבינוי בתי כנסת, פיקוח תברואתי על פעולת המקוואות וכו').
3. מעמד רבני הערים, רבני השכונות ורבני היישובים יבוטל. המדינה תשתתף בעלות העסקתם של רבני ההסתדרויות הדתיות השונות בהתאם לגודלם ועל בסיס קריטריונים ענייניים ושוויוניים.

ד. בתי הדין הדתיים

1. המדינה תאפשר את הקמתם של בתי דין דתיים ותתמוך בפעילותם בהתאם למספר הנזקקים לשירותיהם. סמכות שיפוטם של בתי דין אלו תוגבל אך ורק למקרים בהם הביעו הצדדים המתדיינים את רצונם המפורש להביא את עניינם בפני בית הדין הדתי.
2. בני זוג אשר נישאו באמצעות אחת מן ההסתדרויות הדתיות יחשבו כמי שנתנו את הסכמתם לסיום הנישואין באמצעות ההליכים המוכרים על ידי אותה ההסתדרות הדתית.
3. פעילותם של בתי הדין הדתיים, תנאי הכשירות לחברות בהם ומאפייני תמיכת המדינה בפעולתם תוסדר בחקיקה ראשית. הפיקוח על פעילותם של בתי הדין יופקד בידי משרד המשפטים.

ה. חופש הנישואין והזכות להקמת משפחה

1. מדינת ישראל תכבד את זכותו של כל אדם להינשא ולהקים משפחה ותמנע מהטלת כל מגבלה על זכות זו שמקורה הבלעדי מצוי בדין הדתי.
2. מדינת ישראל תכיר בזכותם של רבנים וכוהני דת מכל הזרמים והעדות הדתיות לכהן בטקסי נישואין ותעניק להם סמכויות של רושמי נישואין. במקביל תוענקנה סמכויות אלו לרשויות אזרחיות, שאינן בעלות זיהוי דתי.
3. פירוקו של קשר נישואין יעשה באמצעות המסלול בו בחרו בני הזוג להינשא ובכלל זה באמצעות בתי הדין הדתיים. בחירתם של בני זוג להינשא במסלול מסוים תחשב כהסכמה לפירוק קשר הנישואין באמצעות אותו המסלול.
4. סמכותו של בית הדין הדתי לדון בנושאים שונים הנכרכים בהליכי גירושין (מזונות, חלוקת ממון וכו') תותנה בהסכמתם של הצדדים המתדיינים בראשית הליך הגירושין. בהעדר הסכמה - יתקיים ההליך בפני בתי המשפט לענייני משפחה.
5. סוגיית משמורת ילדים ומזונות ילדים לא תחשבנה כנושאים הניתנים לכריכה. הדיון בסוגיות אלו בעת פירוק קשר הנישואין יעשה בבית המשפט לענייני משפחה.
6. מדינת ישראל תכיר בזכותם של בני זוג מאותו המין להינשא ולייסד תא משפחתי ותעניק להם את מלוא הזכויות הניתנות לזוג נשוי.

ו. גיור זכות השבות

1. מדינת ישראל תמשיך להכיר בזכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל, ללא כל קשר לאורח חייו הדתי והשתייכותו הקהילתית.
2. מדינת ישראל תכיר בתוקף הליכי הגיור הננקטים על ידי כל קהילה יהודית, המוכרת ומקובלת ככזו, בין במדינת ישראל ובין בתפוצות. מדינת ישראל לא תפלה בין מתגיירים על רקע הליכי גיורם בכל עניין שהוא, ובכלל זה ענייני שבות, התאזרחות ומרשם האוכלוסין.
3. מדינת ישראל תמנע מהענקת מעמד רשמי לשיטת גיור מסוימת. תמיכת הממשלה במסלולי לימוד לקראת גיור ובבתי הדין המגיירים תעשה על בסיס קריטריונים שוויוניים וענייניים.
4. זכויותיהם של בני משפחה של זכאי שבות להגר לישראל ולהתאזרח בה יקבעו בחקיקה ראשית או משנית.

ז. יום השבת וימי המנוחה הרשמיים

1. מדינת ישראל תכבד את זכותו של כל אדם ליום מנוחה שבועי יחד עם בני משפחתו וקהילתו.
2. בימי המנוחה הרשמיים יופעלו כל השירותים החיוניים ובכללם שירותי תחבורה ציבורית, בהיקף הנדרש ותוך התחשבות ברגשות הציבור ובאיכות מנוחתו.
3. מדינת ישראל תמנע מהטלת מגבלות על פעילות תרבותית, בידורית וספורטיבית בימי המנוחה. פעילות זו תבוצע באופן שאינו פוגע ברגשות הציבור ובאיכות מנוחתו ותוך הקפדה על זכויותיהם הסוציאליות של המועסקים בפעילות זו.
4. הפעילות המסחרית ביום השבת תוגבל להיקף מצומצם אשר יקבע תוך התחשבות מרבית בזכויותיהם הסוציאליות של העובדים, בזכות היחיד והציבור לקיים אמונתם, באיכות מנוחתו של הציבור הרחב ובהבטחת תחרות הוגנת בין בעלי עסקים. היקפה של הפעילות המסחרית ותנאיה יקבעו בחוק.
5. חקיקת המגן הקובעת, כי לא יופלה אדם בקבלה לעבודה, בשל סירובו לעבוד בימי שבת ומועד תיאכף בקפדנות.

ח. הזכות לקבורה הצפונית

1. מדינת ישראל תכבד את זכותו של כל אדם להיקבר באופן ההולם את רצונו, את אורח חייו ואת השקפתו הדתית (או את אלו של בני משפחתו, בהעדר עדות על רצונו).
2. מדינת ישראל תאיץ לאלתר את הקמתם של בתי קברות אזרחיים ובתי קברות דתיים לא אורתודוקסיים בצד בתי הקברות הקיימים המנוהלים על ידי חברות הקדישא, בהתאם להוראות החוק, תוך הבטחת המשאבים הדרושים להפעלת בתי קברות אלו.
3. המדינה תישא בעלות קבורתו המכובדת של כל אדם שנפטר בתחומיה של מדינת ישראל, וזאת בהתאם לקריטריונים שוויוניים וענייניים.
4. פעולתם של חברות הקדישא ותאגידי הקבורה האזרחיים, התנאים להכרת המדינה בהם ודרכי הפיקוח על פעילותם יקבעו בחקיקה. המדינה תגביר את פיקוחה על פעולתם של תאגידי הקבורה ותבטיח את שקיפותה.

ט. שירות בצה"ל ושירות לאומי

1. ההסדר החקיקתי, המעניק פטור משירות צבאי לתלמידי ישיבות (חוק טל), יבוטל. פטור מלא יוענק אך ורק למספר מוגבל של תלמידים במוסדות התורניים.
2. המדינה תחייב כל אזרח בשירות צבאי או בשירות אזרחי מקביל תוך התחשבות באורח חייו הדתי, השתייכותו הקהילתית ומצבו המשפחתי. מסלולי השירות האזרחי יעוצבו באופן המאפשר לתלמידי ישיבות להקדיש חלק מעתותיהם ללימוד התורה.
3. המדינה תבטיח את יכולתו של כל חייל ומשרת בשירות אזרחי לשמור על אורח חייו הדתי.

י. מוסדות הינוך

1. מדינת ישראל תפעל לטיפולו של החינוך הממלכתי ולחיזוקו ותיצור מסגרות חינוך ממלכתי המתאימות כלל המגזרים בחברה הישראלית לרבות המגזר החרדי.
2. ההטבה החקוקה לרשתות החינוך החרדי תבוטלנה ומוסדות החינוך החרדיים שאינם ממלכתיים ייהנו מתקצוב בשיעור דומה ליתר מוסדות החינוך המוכרים שאינם ממלכתיים.
3. משרד החינוך יגדיר תוכנית לימודים בסיסית אשר תחייב את כלל מוסדות החינוך בישראל, ממלכתיים ושאינם ממלכתיים. מתן רישיון להפעלתו של מוסד חינוך יותנה בהוראתה של תוכנית זו, כמו גם ביישומה של מדיניות קבלה שוויונית.
4. תקצוב בתי הספר שאינם ממלכתיים יעשה בהתאם להיקף ההוראה של תוכנית הלימודים של משרד החינוך, מעבר לתוכנית הבסיסית המחייבת, ותוך שמירה על העדיפות הניתנת לחינוך הממלכתי

יא. תמיכת המדינה במוסדות תורניים

1. המדינה תמנע מהענקת הטבות כספיות לתלמידי מוסדות תורניים, שאינן עומדות בקריטריונים שוויוניים, הנוגעים לכלל האוכלוסייה (לרבות קצבאות הבטחת ההכנסה המשולמות לתלמידי הישיבות).
2. המדינה תצמצם את כספי התמיכות המועברים כיום למוסדות תורניים באמצעות העלאת הרף המינימאלי של מספרי התלמידים המאפשרים למוסדות תורניים לזכות בתמיכות כספיות ובאמצעות הגבלת מספר שנות הלימוד בעבורן תנתן למוסד תמיכה. בנוסף, תגביר המדינה את הליכי הביקורת והאכיפה הנערכים במוסדות אלו.
3. במקביל לצמצום היקף התמיכות, תפעל המדינה לשילובם של בוגרי הישיבות בשוק העבודה באמצעות פיתוח מסלולי הכשרה מקצועית, השלמת לימודי ותמיכה ביזמות עסקית. צעדים אלו יעשו תוך התחשבות באורח החיים החרדי.
4. המדינה תמנע ממתן תמיכות לישיבות ולמוסדות אחרים (תורניים ושאינם תורניים) הפועלים להפצתם של מסרים גזעניים או מסרים החותרים תחת אופייה הדמוקרטי של המדינה.

יב. המקומות הקדושים

1. מדינת ישראל תבטיח את חופש הפולחן של כל אזרחיה ותושביה. המדינה תשמור על גישה חופשית של בני כל הדתות, העדות והזרמים למקומות הקדושים בצד ההקפדה על שמירת הסדר הציבורי במקומות אלו.
2. מדינת ישראל תשקוד על פיתוחם וטיפוחם של המקומות הקדושים לבני כל הדתות והעדות תוך הקפדה על הקצאת משאבים שוויונית ועניינית.
3. יובטח חופש הפולחן של בני כל הזרמים ביהדות זמננו ברחבת הכותל המערבי, וישמר מעמדו היחודי של הכותל כאתר לאומי נוסף למעמדו כאתר דתי. בכלל זאת, יוקצו מתחמי תפילה נפרדים ושווים ברמתם ואיכותם ונגישותם לנשים, גברים ותפילה מעורבת ותתאפשר פעילות שאינה דתית ברחבת הכותל העליונה. רחבת הכותל וסביבתו ינוהלו על ידי גוף שבו יהיה ייצוג לקהילות ולזרמים השונים בעם היהודי.
4. מדינת ישראל תבטיח את השמירה על כבודם של מבני דת נטושים של כל העדות הדתיות באמצעות חקיקה האוסרת על שימוש בהם באופן שאינו הולם את כבודם.

יג. כשרות

1. כשרותם של מתקני המזון וההסעדה במוסדות מדינה, מוסדות ציבור ובסיסי צה"ל תשמר.
2. פעילותם של הגופים הפרטיים המעניקים תעודות השגחה תעוגן בחוק. חוק זה יסדיר את הקריטריונים להפעלתו של "תאגיד כשרות", את דרכי הביקורת, הפיקוח והאכיפה של הרשויות ואת הקמתו של מרשם ציבורי של תאגידי כשרות.
3. המדינה תפרסם מכרז להספקתם של שירותי הכשרות במוסדות המדינה. תאגיד הכשרות הנבחר יחויב לספק את שירותי הכשרות לכלל לקוחותיו בהתחשב בדיני הכשרות בלבד. חובה זו תוטל על כל תאגיד כשרות אשר יבקש את תמיכתה של המדינה בפעולותיו.
4. התעריפים המרביים, המשולמים בגין מתן תעודת הכשר והשגחה יקבעו בתקנות על ידי שר הפנים באישורה של ועדת הכספים של הכנסת (בדומה לתעריפי חברות קדישא בעבור שירותים ייחודיים). הסרת הפיקוח על תעריפי שירותי הכשרות תבחן מחדש, מספר שנים לאחר חקיקת החוק.
5. חוק איסור הונאה בכשרות ישונה באופן המתיר לכל "תאגיד כשרות" רשום להשתמש במונח "כשר" בכל הטיותיו, בפרט לציונו הבולט והברור של שם התאגיד ופרטיו.

יד. העדות הדתיות הלא יהודיות

1. עקרון ההפרדה המוסדית ייושם גם בהקשרן של העדות הדתיות הלא יהודיות, תוך הידברות ותיאום עם המנהיגות הדתית והציבורית של עדות אלו.
2. תופסק אפלייתן של העדות הלא יהודיות בהקצאת תקציבים לשירותי דת ותקציבי בינוי וטיפוח מבני דת ובתי קברות.
3. מדינת ישראל תקל על כניסתם של אנשי דת לא יהודיים לטובת לימודים, צליינות ושירות הקהילות הדתיות הלא יהודיות.

שאלת יחסי הדת והמדינה בישראל היא מן הסוגיות המורכבות והטעונויות עימן נדרשת החברה הישראלית להתמודד. אימוצו של עקרון **ההפרדה המוסדית בין דת ומדינה** יוביל להפסקת הפגיעה המתמשכת בחירויות האדם והאזרח בישראל, תוך הבטחת זכותם של אזרחי המדינה ותושביה לממש את אמונתם והשתייכותם הדתית ותוך שמירה על זהותה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית וכמדינתו של העם היהודי.

עקרון **ההפרדה המוסדית בין דת ומדינה** מייצג דגם ביניים מתון להסדרת יחסי הדת והמדינה; מעברו האחד - הדגם האמריקאי והצרפתי המבוסס על הפרדה מוחלטת ומלאה; מעברו השני - הדגם הישראלי הנוכחי, המעניק מעמד מונופוליסטי למוסדותיו של זרם דתי אחד. אימוצו של דגם הביניים יעניק ביטוי הולם לערכיה של מדינת ישראל ולצרכי אזרחיה ותושביה. בנוסף, יישומו של עקרון זה יעלה את קרנה של המורשת היהודית בקרב קהלים רחבים, החשים כלפיה ניכור וזרות. אשר על כן, קידומו של עקרון זה ויישומו, הלכה למעשה, ראוי ויהיו משימתם של כל החפצים בקירוב הציבור היהודי במדינת ישראל למורשת היהדות ותרבותה.

התנועה ליהדות מתקדמת בישראל, קהילתיה ומוסדותיה יפעלו לקידום רעיון ההפרדה הממסדית בין דת ומדינה בישראל מתוך האמונה בהתאמתו למציאות החיים הישראלית וביכולת ליישמו הלכה למעשה.